

ŞAĞIRDLƏRİN MÜSTƏQİL ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASINDA “ELEKTROKİMYƏVİ PROSESLƏR” MÖVZUSUNUN TƏDRİSİNİN ROLU

G.G.Şəfaqətova, N.Ş.Dəmirova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Müasir dərsləri ənənəvi dərslərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, burada şagirdlərə təkcə nəzəri biliklər verilmir, həmçinin bu dərslər şagirdlərdə həmin biliklərlə bağlı bacarıq və vərdişlərində yüksək səviyyədə formalaşdırılır. Kimya fənnində hər hansı bir mövzunu müasir təlim üsulları ilə tədris edərkən müəllim hökmən şagirdlərin əvvəllər öyrənmiş olduğu biliklərə istinad etməlidir[2].

Fəal interaktiv təlimdə ənənəvi təlimdən fərqli olaraq metodlar vasitəsilə həyata keçirilir. Bunlara problemi şərh, qismən axtarıcılığı, tətqiqatçılığı göstərmək olar. Problemlə şərh zamanı müəllim problemi müəyyənləşdirmək və onu həll etmək yollarını göstərir. Qismən axtarıcılıq metodunda müəllim problemi şagirdlərlə birlikdə müəyyən edir və onları problemin həllinə istiqamətləndirir. Tətqiqatçılıq metodunda problemin qoyulması, onun həlli yolları, planın tərtib edilməsi, nəticənin çıxarılmasını şagirdlər müstəqil olaraq yerinə yetirirlər.[3]

İntegrativ öyrənməndə fəndaxili və fənlərarası əlaqə zamanı kimya fənni ilə müxtəlif fənlərə aid biliklərini genişləndirməklə, şagird fəaliyyətini məntiqi, tənqidi və yaradıcı məcrada genişləndirir.[4]

Kimya fənninin tədrisində praktiki istiqamətin artırılmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Keçilən mövzunu məişət və istehsalatla əlaqələndirdikdə şagirdləri kimya elminə olan marağı artır və dünyagörüşü formalaşar və gələcəkdə bir kimyaçı kimi yetişməsinə səbəb ola bilər.

“Elektrokimyəvi proseslər” mövzusunun tədrisində istifadə edilən fəndaxili və fənlərarası inteqrasiya şagirdlərin biliklərinin genişləndirir, dərinləşdirir və eyni zamanda təlim prosesinin səmərəliliyini artırır. Bu mövzu fizika fənni ilə daha sıx əlaqəli olduğundan müəllim şagirdlərin fizika və kimyaya aid nəzəri biliklərindən istifadə etməklə bu mövzunu tədris etməlidir.

“Elektrokimyəvi proseslər” mövzunun mahiyyətini şagirdlərə izah etmək üçün ilk növbədə müəllim sinifdən “maddə kütləsinin saxlanması” qanununu soruşmalı və cavab aldıqdan sonra onun mahiyyətini özü izah etməlidir: deməli kimyəvi reaksiyalar zamanı atomlar yox olmur və yenidən yaranmır, yalnız atomların qruplaşması baş verir və nəticədə yeni maddələr alınır. Sonra şagirdlərin zehni düşüncə tərzini yoxlamaq məqsədilə ikinci bir sual verilir: fizikadan sizə məlum olan “enerjinin saxlanması” qanunu ilə “maddə kütləsinin

saxlanması” qanunu arasındakı oxşar cəhət nədir?

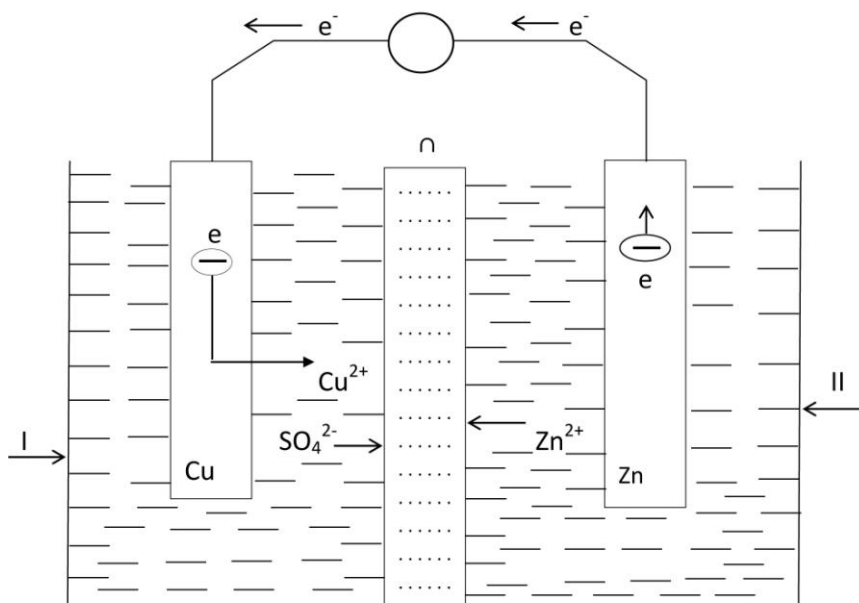
Şagirdlərin fikir mübadiləsi və müzakirəsindən sonra müəllim sorğunun cavabını ümumiləşdirir. Qeyd edir ki, burada da enerji yox olmur və heçdən yaranmır, yalnız bir enerji digər növ enerjiyə çevrilir. Məsələn hər hansı bir maddə oksigendə yandıqda istilik ayrılır. Bu, o deməkdir ki, maddələrin oksigenlə qarşılıqlı təsiri nəticəsində kimyəvi enerji istilik enerjisinə çevrilir. Eyni zamanda kimyəvi enerji elektrik enerjisinə və yaxud əksinə elektrik enerjisi kimyəvi enerjiyə və s. çevrilə bilər. Belə hadisələrə elektrokimyəvi proseslər deyilir.

Motivasiya yaratmaq məqsədilə belə bir düşündürücü sual qoyulur: Siz lampanın yanmasında bateriyadan istifadə etmisinizmi? Bəs bu hansı enerjinin çevrilməsi zamanı baş verir?

Bu sualı araşdırmaq və yaxud bateriyada gedən prosesləri şagirdlərin dərk etməsi, təfəkkürlərində canlandırmaqla mahiyyətini dərindən öyrənmələri üçün eksperimentin aparılması vacibdir. Bu məqsədlə kimyəvi stəkan, sink və mis lövhə, duz körpü (içərisində kalium xlorid və ya kalium nitrat məhlullu jelatin olan arakəsmə), voltmetr, mis (II) sulfat və sink (II) sulfat məhlulu götürüb mis-sink qalvanik element hazırlamalı.

Müəllimin nəzarəti ilə şagirdlər cihazı quraşdırırlar. Şagirdlər tərəfindən qalvanik element cihazının hazırlanması onların yaradıcılıq qabiliyyətini, özünə inam hissini inkişaf etdirir və müstəqil bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına imkan verir.

Cihaz aşağıdakı formada (şəkil 1) quraşdırılır:

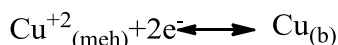

Şəkil 1. Mis – cink qalvanik elementi

Kimyəvi stəkanın birinə (I) mis (II) sulfat məhlulu töküb içərisinə mis lövhə salınır. İkinci kimyəvi stəkana isə sink (II) sulfat məhlulu töküb sink lövhə salınır. Beləliklə cihaz iki yarım hissədən – yarım elementdən təşkil olunur. Stəkandakı məhlullar duz körpü ilə birləşdirilir. Duz körpü vasitəsilə tərkibində Cu^{2+} və Zn^{2+} ionları olan məhlullar tədricən qarışırlar.

Mis və sink metal lövhələr naqıl vasitəsilə yüksək gərginlikli voltmetrə birləşdirmədən müəyyən məqamlar şagirdlərə izah edilməlidir. Belə ki, naqıldə elektrik cərəyanı daşıyıcıları elektronlar, elektrolit məhlullarda isə ionlar təşkil edir.

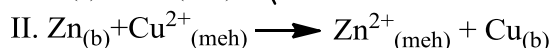
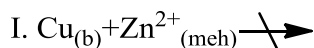
Elektrik naqilində elektronların hərəkət istiqamətini müəyyən etmək üçün digər bir təcrübə aparmaq olar. Məlumdur ki, metal öz duzu məhluluna salındıqda metal ilə onun ionları arasında tarazlıq yaranır:

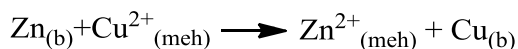
Mis və mis ionları oksidləşdirici-reduksiyaedici cüt adlanır. Bu zaman, Cu^{2+} ionu misə qədər reduksiya olur və yaxud mis atomu Cu^{2+} ionuna qədər oksidləşir.

Zn^{2+} ionuna nisbətən Cu^{2+} ionunun reduksiya qabiliyyəti güclüdür. Bu xüsusiyyəti asanlıqla nümayiş təcrübəsi əsasında praktiki izah etmək olar:

Nümayiş stolunun üzərinə 2 stəkan qoyub birinə sink (II) sulfat məhlulu töküb içərisinə mis parçası daxil etməli. Digər stəkana mis (II) sulfat məhlulu töküb, içərisinə sink parçası daxil etməli. Şagirdlər birinci stəkanda reaksiyanın getmədiyini, ikinci stəkanda reaksiyanın baş verdiyini, yəni sinkin oksidləşdiyini və Cu^{2+} ionlarının reduksiyası nəticəsində mis metallının çökdüyünü müşahidə edirlər. Reaksiya tənliyi ilə ifadə edək:

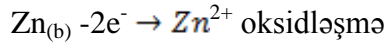
Burdan məlum olur ki, mis - sink qalvanik elementində reagentlər bir-biri ilə bilavasitə əlaqəli yerləşməsədə, aşağıdakı reaksiya baş verir.

Sink daha fəal metal olduğu üçün məhlula sink ionları göndərir, mis lövhəsi üzərində isə mis ionları toplanır. Sink mənfi, mis isə müsbət elektrod vəzifəsini görür.

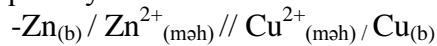
Mis və sink metal lövhələri naqıl vasitəsilə voltmetrə birləşdirilir və dövrə qapanır. Dövrə qapandıqda elektronlar sinkdən misə keçir və mis ionlarını reduksiya edərək neytrallaşdırır. Sink həll olduqca mis lövhə üzərində sərbəst mis toplanır.

Elektronların sinkdən misə keçməsi dövrdə elektrik cərəyanı yaradır və voltmetr gərginliyi göstərir. Lövhələr üzərində aşağıdakı proseslər gedir:

Üzərində oksidləşmə prosesi gedən lövhə (elektrod) anod, reduksiya prosesi gedən (elektrod) lövhə isə katod adlanır.

Mis- sink qalvanik elementində gedən elektrokimyəvi prosesin sxematik olaraq belə yazılır:

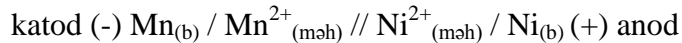

Burada bir şaquli xətt məhlul ilə elektrod arasındakı ayrılma səthini, qoşa xətti isə duz körpülü arakəsməni ifadə edir.

Qalvanik elementin və ya batareyanın işi sink metalının tam həll olmasına, yaxud mis (II) sulfat məhlulunun tamamilə işə sərf olunmasına qədər davam edir. Lakin prosesin müəyyən mərhələsində elektrk cərəyanının istiqamətini əks tərəfə yönəltməklə qalvanik elementi ilk vəziyyətə qaytarmaq və onun işləmə müddətini artırmaq olur, yəni burada gedən proses dənəndir. Metalların elektrokimyəvi gərginlik sırasına əsaslanaraq qalvanik elementlər hazırlamaq mümkündür.

Metalların elektrokimyəvi gərginlik sırasında bir birindən daha çox aralıqda yerləşən metalların əmələ gətirdiyi qalvanik cütlerin elektrod potensialı çox olur və bu daha sərfəlidir. Deməli sizin hər biriniz müstəqil elektrokimyəvi sistem, yəni qalvanik element hazırlaya bilərsiniz.

Müəllim sinifə bir neçə yoxlama suallar verməklə onların dərsi nə dərəcədə öyrəndiklərini müəyyən etməklə yanaşı, əldə etdikləri bilikləri möhkəmləndirir. Məsələn: Manqan-nikel qalvanik cütündə gedən elektrokimyəvi prosesi sxematik göstərin:

Bununla yanaşı qalvanik elementin elektrik hərəkət qüvvəsinin hesablanması da şagirdlərə öyrətmək vacibdir.

Qalvanik elementin işlənməsi zamanı yaranan elektrod potensialları fərqi onun elektrik hərəkət qüvvəsi deyildir. E.h.q anod və katodların potensialları fərqi bərabərdir. Məsələn: Mn - Ni qalvanik elementinin e.h.q- ni hesablayaq.

$$E.h.q = E_{\text{Ni}^{2+}/\text{Ni}}^0 - E_{\text{Mn}^{2+}/\text{Mn}}^0 = -0,25 - (-1,18) = 0,93 \text{ V}$$

Bu elektrod potensialının qiyməti ədəbiyyat materiallarından götürülür. Deməli hər bir şagird bu materiallardan istifadə etməklə tərtib etdiyi qalvanik elementin e.h.q-ni hesablaya bilər və bunun hansının daha sərfəli olduğunu müəyyən edə bilər. Bu şagirdləri fəallaşdırır və yeni kimyəvi qurğular yaratmağa istiqamətləndirir.

Mövzunun tədrisi nəticəsində şagirdlər əldə etdikləri nəzəri bilik əsasında müstəqil qalvanik element hazırlamağı öyrənirlər. Bu da onların təfəkkürünü inkişaf etdirir, müstəqil fəaliyyətə məsələn cihaz quraşdırmaq elektrik cərəyanı əldə etmək qabiliyyətinə yiyələnirlər. Müasir təhsilin də əsas məqsədi şagirdlər bilik, bacarığa yiyələnsin və əldə etdikləri bilikləri praktikaya tətbiq edə bilsin. Bu

mövzunun tədrisində buna nail olmağa çalışdıq. Bu müvzu dərstdən kənar məşğələlərdə də tədris edildikdə daha effektiv olar.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. A. Məmmədova Kimyanın tədrisində müasir təlim texnologiyaları. Bakı, 2012, 243 s.
2. Z. Veysova Fəal/interaktiv təlim. Bakı, 2007. 150 s.
3. T. Tağıyev Kimyanın tədrisi metodikası. Bakı, 2012, 262 s.
4. F.Y. Kərimov, M.C. Əhmədova, G. Varella İntegrativ kurikulum: mahiyyəti və nümunələr. Bakı, 2006.

Г.Г.Шафагатова, Н.Ш.Демирова

Роль преподавания «электрохимических процессов» в формировании студентов как самостоятельной личности

РЕЗЮМЕ

Основное цель этой статьи научно-теоретическое знания электрохимических процессов с помощью эксперимента помочь школьникам знания, умение. В результате школьники получив умение знание используют в практике, различные гальванические элементы могут решать различные задачи.

G.G.Shafagatova, N.Sh.Demirova

Role of the teaching of” electrochemical processes “ in the formation of students as an independent personality

SUMMARY

The man purpose of the article is to give students the knowledge, skill about the scientific theoretical essence of electrochemical processes by experiment. As a result, students will be able to apply their knowledge and skills to practice to design various galvanic elements ad calculate their electrical motion force. That is, science is associated with production.

Açar sözlər: elektrokimyəvi proses, qalvanik element, elektrod potensialı, katod, anod

Ключевые слова: электрохимический процесс, гальванический элемент, электродный потенциал, катод, анод

Key words: electrochemical process, galvanic element, electrode potential, cathode, anode.